

PIOTR GOŁOS, ADAM KALISZEWSKI

Spoleczne i ekonomiczne uwarunkowania realizacji publicznych funkcji lasu w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe

Social and economic conditions for providing public forest services
in the State Forests National Forest Holding

ABSTRACT

Gołos P., Kaliszewski A. 2016. Spoleczne i ekonomiczne uwarunkowania realizacji publicznych funkcji lasu w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe. Sylwan 160 (2): 91-99.

The objective of the study was to present the social and economic conditions needed for provision of public forest functions by the State Forests National Forest Holding (PGL LP) managing the great majority of forests of the national property in Poland. The analysis was restricted to the selected protection functions (water and soil protection, protection of air and wildlife) and to the social functions (recreational and educational). Based on the analysis of four social factors (increasing social awareness, demographic changes in Poland, growing wealth of Polish society and social preferences towards forest functions) and three economic factors (increasing costs of forest management including labour costs and decreasing productive capacities of forestry), a number of conditions decisive for further directions of public sphere development in forestry as well as mutual relations between two main areas of PGL LP activities (timber production function and the most important non-timber forest and forest management functions) were developed. The obtained results indicate that in the nearest decades the PGL LP will implement forest management close to the limits of economic efficiency, which first of all will depend on the social factors. Necessary conditions will be interlinked with political expectations towards the forests as an important element of climate policy and also towards timber from forests as a source of renewable energy. Presented factors will occur in conditions of further diversification of competency in the field of nature protection within forests as well as persisting tendency towards diminishing area of productive forests. Resolving the conflict between multiple unfavourable for the forest economy social, political and environmental circumstances could come through economic solutions such as development of internal timber market and increasing timber prices.

KEY WORDS

non-timber forest services, costs and incomes, forest economy, opportunity costs, forest policy

ADDRESSES

Piotr Gołos – e-mail: p.golos@ibles.waw.pl

Adam Kaliszewski – e-mail: a.kaliszewski@ibles.waw.pl

Zakład Zarządzania Zasobami Leśnymi, Instytut Badawczy Leśnictwa; Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn

Wstęp

Zachodzące w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zmiany cywilizacyjne oraz ewolucja postaw i poglądów społecznych w odniesieniu do przyrody i lasu, jak również jakości życia człowieka, wpłynęły na zmianę hierarchii celów gospodarki leśnej i ustalenie nowych relacji między jej dwoma głównymi obszarami działalności: sferą gospodarczą, w której dominuje produkcja surowca drzewnego, oraz sferą publiczną, określającą zobowiązania gospodarki leśnej do zachowania jakości oraz ilości dóbr i świadczeń społecznych, ochronnych oraz ekologicznych lasu [Solberg 1998]. Przełomowym okresem w tym procesie były trzy ostatnie dekady XX wieku. Zmiany zapoczątkowane m.in. podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Środowiska Człowieka w Sztokholmie w 1972 roku oraz prace powołanej przez ONZ Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (Raport Brundtland „Our Common Future”) uruchomiły procesy o zasięgu globalnym zmierzające do przeorientowania surowcowej gospodarki leśnej w wielofunkcyjną, zmuszoną obecnie do pogodzenia rosnącego popytu na surowiec drzewny ze zwiększającym się społecznym zapotrzebowaniem na różnorodne środowiskowe i społeczne świadczenia lasu i gospodarki leśnej [Poskrobko 1998].

Gospodarka leśna jest obecnie realizowana w warunkach rosnącej presji na powiększanie powierzchni obszarów leśnych z dominującą funkcją ochrony przyrody. Ponadto musi ona uwzględniać aspekty dotyczące roli i znaczenia zasobów leśnych w łagodzeniu zmian klimatycznych oraz skutki wzrostu zapotrzebowania na drewno jako surowiec energetyczny. Na wymienione uwarunkowania nakłada się rosnący popyt na rekreację i wypoczynek w środowisku leśnym. Okoliczności te nie zwalniają leśników z realizacji produkcyjnej funkcji lasu, która powinna nie tylko umożliwiać zaspokajanie popytu na surowiec drzewny, ale również być realizowana w oparciu o rachunek ekonomiczny [Gołos 2012]. Obecnie prowadzona przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) gospodarka leśna jest efektywna ekonomicznie (w pewnej części to także zasługa ciągle rozwijającego się rynku drzewnego), co pozwala na intensyfikowanie wielu publicznych dóbr i świadczeń [Wasiak 2012]. Aktualna pozytywna ocena nie oznacza jednak, że będzie tak również w przyszłości. Pojawienie się nowych, nieznanych dzisiaj zjawisk może radykalnie zmienić znaczenie i relacje nie tylko między rynkowymi oraz publicznymi dobrami i świadczeniami lasu i gospodarki leśnej, ale również wewnątrz wyróżnionych sfer działalności tej gospodarki.

Celem pracy jest ocena uwarunkowań świadczenia publicznych funkcji lasu przez gospodarkę leśną. Analiza została ograniczona do lasów własności Skarbu Państwa zarządzanych przez PGL LP, wybranych funkcji ochronnych (wodo- i glebochronnej, ochrony powietrza i przyrody) i społecznych (funkcja rekreacyjna oraz edukacyjna) oraz uwarunkowań społecznych i ekonomicznych. W analizie przyjęto, że funkcje pozaprodukcyjne (poza funkcją edukacyjną) są naturalnymi właściwościami lasu, które mogą być intensyfikowane przez sposób zagospodarowania lasu, stając się wówczas jej efektami zewnętrznymi o charakterze dóbr publicznych.

Wyniki i dyskusja

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA REALIZACJI PUBLICZNYCH FUNKCJI LASU I GOSPODARKI LEŚNEJ. Wśród czynników społecznych, które obecnie wyznaczają kierunki oraz zakres zmian w publicznej sferze gospodarki leśnej, szczegółowo przedstawionych w dalszej części opracowania, należy wymienić: 1) wzrost społecznej percepcji i świadomości zagrożeń środowiska przyrodniczego, będących efektem rosnącego dostępu do informacji oraz wzrostu wiedzy o otaczającym świecie, 2) zmiany demograficzne, w tym zjawisko starzenia się polskiego społeczeństwa, 3) wzrost poziomu życia

społeczeństwa, czego efektem jest większa ilość oraz wyższa wartość wolnego czasu przeznaczanego na wypoczynek, w tym rekreację w lesie oraz 4) strukturę preferencji społecznych odnośnie do roli i znaczenia lasu oraz funkcji gospodarki leśnej.

Współczesne społeczeństwo określane jest jako świadome istniejących zagrożeń, wywołanych nieprzewidywalnymi i niepożądanymi efektami, jakie występują w środowisku naturalnym w związku z rozwojem cywilizacji [Giddens 2001]. Stan świadomości współczesnego społeczeństwa w tym zakresie potwierdzają wyniki badań opinii publicznej. Zdaniem 59% respondentów zanieczyszczenie środowiska naturalnego jest jednym z poważniejszych zagrożeń cywilizacji [Komunikat... 2006], dlatego 45% ankietowanych w stopniu dużym, a 16% w bardzo dużym jest poważnie zaniepokojonych stanem przyrody w naszym kraju [Komunikat... 2008]. Dostrzeganie wymienionych zagrożeń nie znajduje jednak potwierdzenia w codziennej aktywności społecznej. Stąd współczesne społeczeństwo określa się jako „społeczeństwo ryzyka”, które mimo wzrostu wiedzy oraz dostępności i zasobu informacji o otaczającym świecie i znaczeniu środowiska naturalnego dla jakości życia człowieka [Sztompka 2004] nie podejmuje zdecydowanych inicjatyw, aby to ryzyko minimalizować. Taką postawę potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych w 2010 roku na zlecenie Stowarzyszenia Ptaki Polskie, dotyczących wiedzy i postaw Polaków wobec przyrody oraz idei jej ochrony [Polska... 2010]. Autorzy raportu wskazują, że Polacy popierają idee ochrony zasobów naturalnych, przyrody oraz krajobrazu, jednak postawa ta ulega zmianie, gdy planowane przedsięwzięcie, negatywnie oddziałujące na środowisko przyrodnicze, przyczynia się do poprawy jakości życia lub stanowi źródło korzyści osobistych.

Demografowie prognozują, że XXI wiek może być stuleciem niekorzystnych zmian w strukturze wiekowej polskiego społeczeństwa. Do 2035 roku liczba mieszkańców Polski w wieku produkcyjnym zwiększy się z 5153 tys. do 8358 tys. osób [Rocznik Demograficzny 2010]. Temu wzrostowi będzie towarzyszył spadek liczby dzieci i młodzieży do 14 roku życia (5726 tys. w 2010 roku i 4515 tys. w 2035 roku). W tym samym czasie liczba ludności Polski zmniejszy się z 38 092 tys. osób w 2010 roku do 35 993 tys. osób w 2035 roku [Rocznik Statystyczny 2010]. Spadek liczby ludności będzie dotyczył głównie miast, w których antropopresja na środowisko leśne jest największa. Obecnie na jednego mieszkańca wsi przypada średnio 0,60 ha lasów, podczas gdy na statystycznego mieszkańca miasta – zaledwie 0,03 ha. Średnia powierzchnia lasów dla całego kraju wynosi 0,24 ha/mieszkańca [Leśnictwo 2010]. Jeśli przedstawione scenariusze demograficzne sprawdzą się, można się spodziewać wzrostu zainteresowania wypoczynkiem w lesie przez osoby starsze, dysponujące wolnym czasem, których wymagania dotyczące dostępności lasu będą większe od oczekiwań wyrażanych obecnie. Jednocześnie zmniejszy się znaczenie edukacji przyrodniczo-leśnej dzieci i młodzieży. Uwzględniając zjawisko globalizacji, należy również liczyć się z koniecznością dostosowania lasów do oczekiwań różnych kultur oraz najliczniejszych mniejszości narodowych [Cieszewska 2008].

Cechą współczesnego społeczeństwa jest „obsesja czasu” – zegar i kalendarz coraz silniej wpływają na życie człowieka. W miarę skracania czasu publicznego, przeznaczanego na pracę, zwiększa się zasób czasu prywatnego, przeznaczanego na wypoczynek. Obecny okres rozwoju ludzkości można nazwać „erą wypoczynku”, a czas nabiera charakteru zasobu, a nawet towaru, którym można gospodarować lub wręcz go sprzedawać czy kupić [Sztompka 2004]. Warto podkreślić, że zjawisko skracania czasu pracy jest tendencją światową. W latach 1930-2000 udział czasu związanego z okresem dzieciństwa, nauki, wypoczynku, sportu i podróży wzrósł z 19 do 59% [Grzywacz 2004]. W Polsce roczny rozmiar normatywnego czasu pracy (regulowanego Kodeksem pracy) zmniejszył się z 2156 godzin w 2000 roku do 2016 godzin w 2012 roku [Rocznik Statystyczny 2010]. Istotny jest również fakt, że mieszkańcy dużych miast pracują krócej od

mieszkańców wsi. Udział osób pracujących w IV kwartale 2009 roku 50 i więcej godzin tygodniowo wynosił w mieście 10,6%, natomiast na wsi 14,2%. Wymieniona cecha ma szczególne znaczenie, jeśli uwzględni się, że w ostatnich 25 latach następuje ciągły wzrost poziomu życia mieszkańców Polski, co wpływa na zwiększenie mobilności oraz udziału dochodów przeznaczonych na wypoczynek i turystykę. Począwszy od 1990 roku przeciętne miesięczne wynagrodzenie w Polsce dynamicznie wzrasta: z 103 zł w 1990 roku do 3225 zł w roku 2010. Wzrasta również jego siła nabywcza (tab. 1).

Wyniki badań społecznych (ankietowych) wskazują, że najważniejszymi dla Polaków funkcjami publicznymi lasów są ochrona powietrza oraz zapewnienie warunków życia roślinom i zwierzętom [Gołos 2010]. Badania prowadzone w latach 2000-2009 przez Instytut Badawczy Leśnictwa wśród przedstawicieli różnych grup społecznych (turyści i lokalni mieszkańcy) w obiektach leśnych położonych w różnych regionach geograficznych wskazują, że deklarowane preferencje są trwałe [Gołos 2011]. Trzecią pozycję w rankingu społecznym zajęła funkcja rekreacyjna, związana z obecnością człowieka w lesie. Fakt ten ma negatywne konsekwencje dla środowiska leśnego. W świetle przewidywań wskazujących na rosnące znaczenie rekreacji i wypoczynku w lesie, wraz ze wzrostem zamożności społeczeństwa, wymieniona funkcja może stać się w przyszłości wiodącą wśród wszystkich publicznych świadczeń lasu i gospodarki leśnej [Paschalis-Jakubowicz 2009].

EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA REALIZACJI PUBLICZNYCH FUNKCJI LASU I GOSPODARKI LEŚNEJ. Spośród ekonomicznych uwarunkowań gospodarki leśnej za najważniejsze należy uznać: 1) pogarszające się relacje między przychodami i kosztami gospodarki leśnej, głównie z powodu rosnących kosztów realizacji gospodarki leśnej, 2) wzrost kosztów pracy w gospodarce leśnej, powodowany trwającym procesem wyrównywania poziomu płac w Polsce do średniej europejskiej czy 3) zmniejszenie możliwości produkcyjnych gospodarki leśnej na skutek wyłączenia dużych obszarów lasów produkcyjnych dla realizacji funkcji przyrodniczych (np. rezerwy przyrody, obszary Natura 2000).

Tabela 1.

Siła nabywcza przeciętnego wynagrodzenia w Polsce w latach 1990-2010 na przykładzie wybranych produktów

Purchasing power of an average monthly salary in Poland in 1990-2010 on the example of selected products

Produkt Product	1990	2000	2010
Chleb [szt.] Bread [loaf]	515	899	1001
Jajka [szt.] Eggs [pcs]	2000	7399	11944
Mąka [kg] Flour [kg]	293	1765	3291
Wołowina [kg] Beef [kg]	53	163	144
Wódka [0,5 l] Vodka [0.5 l]	48	78	155
Benzyna [l] Petrol [l]	442	611	703
Drewno [m ³] Timber [m ³]	4,6	17,8	20,5

Wyniki badań dotyczące kosztów (bezpośrednich i alternatywnych) oraz strat związanych ze świadczeniem oraz użytkowaniem publicznej sfery gospodarstwa leśnego nie pozostawiają wątpliwości co do ich wpływu na końcowy wynik rachunku ekonomicznego produkcji surowca drzewnego [Janeczko 2004; Piekutin, Superson 2008; Janusz 2010; Gołos 2012; Kaliszewski, Młynarski 2014]. Nie zmienia tej sytuacji również fakt, że publiczne dobra oraz usługi lasu i gospodarki leśnej posiadają dużą wartość społeczną. Wyniki badań OBOP przeprowadzonych na zlecenie IBL pozwoliły oszacować sumaryczną wartość rocznego strumienia dóbr i usług pozaprodukcyjnych PGL LP, wynoszącą 750 mln zł/rok (średnio około 80 zł/ha/rok). Wielkość ta odnosi się jedynie do 46% ankietowanych (ogólnopolska reprezentacyjna losowa próba Polaków w wieku powyżej 18 roku życia), deklarujących przeznaczenie hipotetycznej kwoty pieniężnej na utrzymanie publicznych świadczeń gospodarki lasu (PGL LP) na dotychczasowym poziomie [Gołos, Janeczko 2000]. Niestety, obecnie cechy wymienionej grupy dóbr i świadczeń sprawiają, że trudno oczekiwać, aby mogły one być choćby częściowo urynkwione, czyli aby popyt na nie umożliwił uzyskanie przez gospodarstwo leśne rzeczywistego strumienia środków pieniężnych. Przekształcenie pozaprodukcyjnych funkcji lasu w świadczenia dochodowe jest dziś jednym z najistotniejszych problemów nauk leśnych oraz praktyki gospodarczej w krajach europejskich [Klocek 2005].

W ostatniej dekadzie, dzięki systematycznemu wzrostowi cen oraz wysokiemu popytowi na surowiec drzewny, gospodarka leśna potrafiła zniwelować nie tylko przedstawione rozbieżności między kosztami i przychodami związanymi z publicznymi funkcjami lasu, ale również ekonomiczne konsekwencje stałego wzrostu kosztów pracy. Stan ten może jednak ulec zmianie w sytuacji załamania popytu na rynku surowca drzewnego, kiedy średnia cena drewna znacznie się obniży. Sytuacja taka miała miejsce w latach 2008-2009 w wielu krajach europejskich, gdy kryzys ekonomiczny doprowadził do załamania na rynku surowca drzewnego i istotnego pogorszenia sytuacji ekonomicznej gospodarstw leśnych [The Forest... 2009].

O zmieniających się relacjach między średnią ceną drewna a siłą nabywczą wynagrodzeń w Lasach Państwowych świadczy porównanie wskazujące, że w 2001 roku dla zagwarantowania zatrudnionemu w PGL LP przeciętnego wynagrodzenia wystarczył przychód ze sprzedaży 24 m³ drewna (średnia cena). Wielkość ta w 2005 roku wynosiła już 28 m³, w 2009 32 m³, aby w 2011 roku osiągnąć wartość prawie 34 m³. Jest to zjawisko tzw. rozchodzących się nożyc [Klocek 2003] między średnią ceną drewna (osiągnęła ona już poziom cen europejskich) a kosztami pracy (są na poziomie 70% średniej europejskiej). Jeśli opisany trend utrzyma się w kolejnych latach, będzie on głównym czynnikiem sprawczym obniżającej się rentowności gospodarki leśnej.

Możliwości produkcyjne gospodarki leśnej są ograniczane nie tylko przez zmniejszanie się powierzchni obszarów leśnych o wiodącej funkcji gospodarczej, ale również w związku z powstającymi kosztami alternatywnymi (wyższe nakłady lub utracone dochody). Zmniejszanie się produkcyjnej powierzchni leśnej (tab. 2) wynika ze wzrostu udziału różnych form ochrony lasów i przyrody, mającego miejsce w ciągu ostatnich 30 lat. Fakt ten potwierdza rosnące znaczenie pozaprodukcyjnych funkcji lasu, co nie może pozostawać bez wpływu na efekty ekonomiczne gospodarki leśnej. Przykładowo w latach 1980-2010 powierzchnia lasów PGL LP wzrosła o 5%, natomiast powierzchnia lasów ochronnych dwukrotnie (z 1,7 mln ha do 3,4 mln ha), a rezerwatów przyrody – ponad czterokrotnie (z 75 tys. do 317 tys. ha). Gospodarka leśna obciążona jest więc dodatkowymi kosztami bezpośrednio związanymi ze świadczeniami publicznymi, a ponadto traci potencjalne przychody (tj. ponosi koszty alternatywne) oraz pokrywa nakłady związane z odtwarzaniem ekosystemów leśnych, ulegających zniszczeniu lub degradacji w wyniku realizacji funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej [Klocek 2005]. Według szacunkowych obliczeń w latach

Tabela 2.

Zmiany powierzchni [tys. ha] wybranych form ochrony przyrody oraz lasów w zarządzie PGL LP
Changes in area [$\times 1000$ ha] of selected forms of nature conservation and of forests managed by the State Forests National Forest Holding

Lata Years	Lasy ochronne Protective forests	Rezerwy Nature reserves	Parki narodowe National parks	Lasy Państwowe State Forests
1980	1739	75	119	6723
1990	2806	117	166	6805
1995	3311	121	270	6868
2000	3509	149	306	6953
2005	3374	165	317	7042
2010	3447	164	317	7072

2007-2009 sumaryczne koszty bezpośrednie poniesione przez PGL LP na utrzymanie i intensyfikację publicznych świadczeń lasu wyniosły ponad 550 mln zł (około 70 zł/ha i 24 zł/ha/rok) [Gołos, Referowska-Chodak 2011]. Szacunkowa wartość jest zbliżona do wyników badań uzyskanych w RDLP Katowice, gdzie w latach 2005-2009 średnie koszty wyniosły około 24 zł/ha/rok, oraz wyników badań z RDLP w Krakowie, gdzie w latach 2000-2004 przeciętne koszty kształtowały się na poziomie ponad 27 zł/ha/rok [Gołos 2012].

PERSPEKTYWY ROZWOJU POZAPRODUKCYJNYCH FUNKCJI LASU. Mając na uwadze współczesne zjawiska społeczne, należy się spodziewać dalszego wzrostu znaczenia pozaprodukcyjnych funkcji lasu – będą one w coraz większym stopniu konkurencyjne w stosunku do produkcji drewna. Natomiast zjawiska ekonomiczne wskazują, że gospodarka leśna może dopiero stanąć przed trudnym wyborem poszukiwania sposobów racjonalizacji kosztów lub wzrostu przychodów, w tym także z nowych, obecnie nieznanych źródeł, tak aby móc zachować równowagę ekonomiczną gospodarstwa leśnego i choćby minimalną rentowność, która powinna towarzyszyć każdemu procesowi gospodarowania.

Wśród najważniejszych aspektów społecznych, które mogą wpływać na zakres świadczonych przez gospodarkę leśną publicznych świadczeń lasu i gospodarki leśnej, należy wymienić: rosnący poziom wiedzy społeczeństwa o lesie oraz konieczność przygotowania lasów do nowych i rozwijających się wraz ze wzrostem poziomu życia form rekreacji, wypoczynku i sportu, które niekontrolowane mogą bardzo negatywnie wpływać na środowisko leśne oraz jego dotychczasowych użytkowników [Skłodowski i in. 2013]; rosnące znaczenie społeczne lasów na obszarach zurbanizowanych [Jaszczak 2008; Kaliszewski 2006]; poziom i zakres samodzielności gospodarki leśnej w podejmowaniu decyzji co do zakresu działań na obszarach leśnych, w tym również chronionych; zatrzymanie negatywnej tendencji podziału między różne podmioty kompetencji w zakresie zarządzania przyrodą na obszarach leśnych [Rykowski 2013a]; efekt działań medialnych, który ma na celu wytworzenie i utrwalenie w społeczeństwie obiektywnego przekonania o celowości zachowania obecnej formuły organizacyjnej Lasów Państwowych oraz zasad ekonomicznych, na czele z zasadą samodzielności finansowej PGL LP; przyjęcie i wdrożenie międzynarodowych, europejskich oraz ponadnarodowych postanowień z zakresu polityki leśnej, w tym związanych przede wszystkim z rolą lasów w wiązaniu węgla oraz znaczeniem biomasy leśnej jako źródła energii odnawialnej [Czopek 2013]; wdrożenie opracowanych na drodze szerokich i rzeczywistych konsultacji społecznych dokumentów programowych leśnictwa i gospodarki leśnej, w tym przygotowywanego Narodowego Programu Leśnego. Opracowania takie powinny zawierać nie tylko obiektywną ocenę znaczenia lasów, gospodarki leśnej i PGL LP oraz wizję rozwoju wy-

mienionych elementów w perspektywie średnio- i długookresowej, ale również identyfikację wyzwań, szans i realnych zagrożeń związanych z nowymi zjawiskami społecznymi, osiągnięciami technicznymi czy zmianami środowiska. Prace nad takimi dokumentami powinny być pozbawione wpływu nacisków politycznych czy też grup społecznych lub gospodarczych nakierowanych na osiągnięcie partykularnych korzyści [Rykowski 2013a, b]. Dokumenty takie powinny być również podstawą opracowania, wdrożenia i realizacji długoletniego programu badań leśnych, wskazującego źródła finansowania oraz sposoby wdrażania w praktyce wyników tych badań, integrującego środowiska naukowe wokół najważniejszych bieżących oraz przyszłych problemów sektora leśnego, realizowanych w naukowych ośrodkach leśnych, jednak z szerokim zaangażowaniem specjalistów spoza nauk leśnych [Rykowski 2015] oraz gotowości i umiejętności wykorzystania w codziennej praktyce gospodarczej oraz w działaniach z zakresu edukacji, promocji i informacji wyników badań opinii publicznej dotyczących różnorodnych aspektów gospodarki leśnej, oceny pracy leśników oraz wizerunku PGL LP.

Do najważniejszych elementów ekonomicznych należy natomiast zaliczyć: poszukiwanie nowych źródeł przychodów gospodarki leśnej z dbałością o istniejące najważniejsze źródło, tj. sprzedaż surowca drzewnego [Klocek 2003, 2005]; utrzymanie przez PGL LP pełnej kontroli nad środkami funduszu leśnego jako narzędzia ekonomicznego pozwalającego zachować trwałość i ciągłość gospodarki leśnej, jednak z wypracowaniem i wdrożeniem obiektywnych zasad jego tworzenia oraz podziału środków w nim zgromadzonych; utrzymanie dotychczasowego poziomu rentowności gospodarki leśnej, który w warunkach umiarkowanego wzrostu cen drewna, przy szybkim i stałym wzroście kosztów, w tym przede wszystkim kosztów pracy, może ulegać dalszemu obniżeniu; oszacowanie wszystkich możliwych do ustalenia kosztów związanych ze świadczeniem pozaprodukcyjnych dóbr gospodarki leśnej (bezpośrednich, pośrednich, alternatywnych), a w przypadkach, gdzie to jest niemożliwe, podjęcie próby oszacowania ich wartości społecznej (nierynkowej) w badaniach opinii społecznej. Kolejne to: wykorzystanie w dialogu PGL LP z różnymi grupami społecznymi oraz środowiskiem politycznym uzyskanych wyników; racjonalne i przemyślane zwiększanie podaży publicznych funkcji lasu w zależności od potrzeb i oczekiwań społecznych oraz możliwości środowiska leśnego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów leśnych położonych w miastach oraz wokół nich [Degórski 2014]; określenie roli i znaczenia organów samorządu w publicznej gospodarce leśnej: gmin, dla których podatek leśny stanowi dochód własny, oraz starostw, których zadaniem własnym jest kształtowanie polityki w zakresie rekreacji i turystyki [Marchlewski 2014; Nowacka 2015]. Ponadto należałoby również dążyć do określenia roli samorządu wojewódzkiego w integrowaniu różnych działań mających wpływ na obszary leśne (planowanie przestrzenne oraz strategie rozwoju) oraz maksymalne wykorzystanie środków UE z przeznaczeniem ich na rozwój infrastruktury technicznej, a także doskonalenie narzędzi umożliwiających efektywne zarządzanie zasobami leśnymi, zarówno pod względem przyrodniczym, jak i gospodarczym.

W tym miejscu warto wspomnieć jeszcze o dwóch grupach uwarunkowań realizacji pozaprodukcyjnych funkcji lasu, nieomawianych szerzej w niniejszej publikacji, choć mających znaczący wpływ na ostateczny kształt przyjmowanych rozwiązań. Pierwszą z nich są aspekty polityczne, przejawiające się w zainteresowaniu klasy politycznej dobrymi wynikami gospodarczymi PGL LP oraz ogromnym majątkiem pozostającym w jego zarządzie. W ostatnich latach kilkakrotnie pojawiały się inicjatywy związane z włączaniem finansów PGL LP do sektora finansów publicznych, zmianą formuły prawnej Lasów Państwowych czy też roli gospodarki leśnej w łagodzeniu zmian klimatycznych [Streck i in. 2010]. Drugą grupę stanowią aspekty środowiskowe, w tym skutki zmian klimatu dla środowiska leśnego oraz związanej z nimi oceny przyrodniczo

akceptowalnego poziomu użytkowania drewna jako źródła energii, a także skali, częstotliwości oraz możliwości przewidywania abiotycznych i biotycznych wielkopowierzchniowych zjawisk klęskowych.

Podsumowanie

Przedstawione uwarunkowania oraz niezbędne kierunki aktywności sektora leśnego w obszarze publicznych świadczeń lasu nie opisują wszystkich istotnych zdarzeń i procesów, szczególnie tych, o których stan wiedzy jest dzisiaj niewielki. Fakt ten wyklucza możliwości precyzyjnego wyznaczenia kierunków oraz zakresu zmian w publicznej sferze działalności gospodarki leśnej. Jednym z trudniejszych zadań w prowadzonym dyskursie jest przewidywanie kierunków decyzji politycznych (zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym).

Gospodarka leśna w PGL LP zbliża się do granicy ekonomicznej efektywności, po przekroczeniu której może być zmuszona do poszukiwania zewnętrznego źródła współfinansowania publicznych funkcji lasu. Utrzymanie w latach 2020 i 2030 wskaźników ekonomicznych gospodarki leśnej na poziomie z roku 2009 jest możliwe, jeśli alternatywnie nastąpi: 1) wzrost cen drewna do poziomu odpowiednio 200 i 294 zł/m³ lub zwiększenie pozyskania i sprzedaży drewna na poziomie 45 i 61 mln m³ rocznie, co pozwoliłoby utrzymać zatrudnienie na poziomie 25 tys. osób oraz dynamikę wzrostu średniego wynagrodzenia na poziomie z okresu 2000-2009 (46% w ciągu 10 lat) lub 2) zmniejszenie zatrudnienia w PGL LP do poziomu odpowiednio 18 i 13 tys. osób, przy utrzymaniu wielkości sprzedaży drewna na poziomie 33 mln m³ i dynamiki wzrostu cen surowca drzewnego na poziomie średniej z okresu 2000-2009 (tj. 9%).

Wpływ wielu czynników o charakterze społecznym sprawia, że nadal będzie rosła presja na prowadzenie gospodarki leśnej o charakterze pozasurowcowym. Pełnienie przez las najważniejszych ze społecznego punktu widzenia funkcji nie wymaga więc prowadzenia intensywnego gospodarstwa surowcowego, a może nawet się kojarzyć z osłabieniem tego rodzaju świadczeń lasu. Wymienione zjawiska będą miały szczególne znaczenie na obszarach miejskich. Mając na uwadze istniejące od 50 lat trendy, można założyć, że presja na publiczne świadczenia gospodarki leśnej i lasu będzie nadal rosła. Niepokojącym zjawiskiem, nie tylko w Polsce, ale i na świecie, jest realizacja oczekiwanych publicznych świadczeń kosztem zmniejszania powierzchni lasów produkcyjnych w sytuacji ciągłego wzrostu popytu na drewno. Sytuacja ta będzie generowała konflikty między gospodarczą i publiczną sferą działalności gospodarki leśnej. Deficyt drewna na rynku prowadzić będzie do wzrostu jego cen. Utrata przez gospodarkę leśną samodzielności finansowej oznaczać będzie konieczność wsparcia podaży i rozwoju pozaprodukcyjnych funkcji lasów ze środków publicznych. Wobec konkurencji ze strony innych ważnych sfer życia społecznego (opieka zdrowotna, oświata, pomoc społeczna i in.) dofinansowanie takie może przyczynić się do zaognienia konfliktów w zakresie dystrybucji środków publicznych.

Literatura

- Cieszewska A. 2008. Zasady organizacji turystyki i wypoczynku na obszarach leśnych w krajach Unii Europejskiej. *Studia i Materiały CEPL* 19: 179-192.
- Czopek P. 2013. Stan aktualny oraz kierunki zmian w zakresie regulacji prawnych dotyczących wykorzystania biomasy leśnej jako źródła energii odnawialnej. W: Gołos P., Kaliszewski A. [red.]. *Biomasa leśna na cele energetyczne*. IBL, Sękocin Stary. 187-196.
- Degórski M. 2014. Infrastrukturalna wartość lasów: lasy w zagospodarowaniu przestrzennym i kształtowaniu krajobrazu; społeczno-kulturowe wartości lasu w przestrzeni. W: Gołos P., Kaliszewski A., Rykowski K. [red.]. *Materiały drugiego panelu ekspertów w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym. Wartość. Lasy jako czynnik rozwoju cywilizacji: współczesna i przyszła wartość lasów*. IBL, Sękocin Stary. 182-197.
- Giddens A. 2001. *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. PWN, Warszawa.

- Gołos P. 2010.** Społeczne znaczenie publicznych funkcji lasu – pożądany dla rekreacji i wypoczynku model drzewostanu i lasu. *Leśne Prace Badawcze* 71 (2): 149-164.
- Gołos P. 2011.** Ekonomiczne i finansowe aspekty rekreacyjnej i turystycznej funkcji lasu. *Leśne Prace Badawcze* 72 (3): 241-251.
- Gołos P. 2012.** Koszty świadczenia pozaprodukcyjnych funkcji gospodarki leśnej na przykładzie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Katowicach. *Leśne Prace Badawcze* 73 (3): 209-220.
- Gołos P., Janeczko E. 2000.** Pozaprodukcyjne funkcje lasu i źródła ich finansowania w opinii Polaków. *Badania opinii publicznej OBOP*. W: *Potrzeby społeczne w zakresie pozaprodukcyjnych (publicznych) funkcji lasu, źródła ich finansowania oraz konsekwencje dla gospodarki leśnej na przykładzie wybranych regionów kraju*. Dok. nauk. IBL, Warszawa.
- Gołos P., Referowska-Chodak E. 2011.** Struktura pozaprodukcyjnych funkcji lasu i ich wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarki leśnej. W: *Strategia rozwoju lasów i leśnictwa w Polsce do roku 2030*. Zimowa Szkoła Leśna przy Instytucie Badawczym Leśnictwa III Sesja. IBL, Sękocin Stary. 262-266.
- Grzywacz A. 2004.** Potrzeba poszanowania różnorodności biologicznej lasów przez uczestników ruchu turystycznego. W: *Problemy zrównoważonego rozwoju turystyki, rekreacji i sportu w lasach*. AWF, Warszawa. 15-26.
- Janeczko K. 2004.** Ekonomiczne konsekwencje realizacji pozaprodukcyjnych funkcji lasu na przykładzie Leśnego Kompleksu Promocyjnego Puszcza Białowieża. Praca doktorska, maszynopis. SGGW, Warszawa.
- Janusz A. 2010.** Wartościowanie wybranych działań Lasów Państwowych w realizacji pozaprodukcyjnych funkcji lasu na przykładzie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Krakowie. Praca doktorska, maszynopis. UR, Kraków.
- Jaszczak R. 2008.** Las i gospodarka leśna w zasięgu oddziaływania miast w Polsce. *Studia i Materiały CEPL* 19: 152-171.
- Kaliszewski A. 2006.** Lasy miejskie – przegląd wybranych zagadnień na podstawie literatury. *Leś. Pr. Bad.* 1: 103-118.
- Kaliszewski A., Młynarski W. 2014.** Alternatywne koszty ustanowienia rezerwatów przyrody w lasach na przykładzie wybranych nadleśnictw województwa mazowieckiego. *Leśne Prace Badawcze* 75 (1): 89-99.
- Kłoczek A. 2003.** Ekonomiczne aspekty leśnictwa w krajach Unii Europejskiej i w Polsce. *Sylvan* 147 (1): 1-11.
- Kłoczek A. 2005.** Wielofunkcyjność gospodarki leśnej – dylematy ekonomiczne. *Sylvan* 149 (6): 3-16.
- Komunikat z badań. 2006.** Postawy wobec środowiska naturalnego. CBOS, Warszawa.
- Komunikat z badań. 2008.** Czy Polacy dbają o środowisko naturalne? CBOS, Warszawa.
- Leśnictwo. 2010.** GUS, Warszawa.
- Marchlewski W. 2014.** Las jako czynnik rozwoju społeczności lokalnych. Panel „Rozwój w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym”, 17 września 2014 r., <http://www.npl.ibles.pl/rozwoj>
- Nowacka W. 2015.** Funkcje lasu z punktu widzenia rozwoju lokalnych społeczności. Panel „Współdziałanie w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym”, 26 maja 2015 r. <http://www.npl.ibles.pl/wspoldzialanie>
- Paschalis-Jakubowicz P. 2009.** Leśnictwo a leśna turystyka i rekreacja. *Studia i Materiały CEPL* 23: 29-35.
- Piekutין J., Superson M. 2008.** Ekonomiczne aspekty ekologizacji gospodarki leśnej na przykładzie zwalczania gradacji kornika drukarza w Nadleśnictwie Białowieża. *Zarządzanie Ochroną Przyrody w Lasach* 2: 165-182.
- Polska i Polacy z lotu pTAKA. 2010.** Raport z badań. Stowarzyszenie Ptaki Polskie. <http://www.jestemnaptak.pl>. Dostęp z dn. 20.04.2013.
- Poskrobko B. 1998.** Sterowanie ekorozwojem, t. 1. Teoretyczne aspekty ekorozwoju. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Rocznik Demograficzny. 2010.** GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny. 2010.** GUS, Warszawa.
- Rykowski K. 2013a.** O potrzebie tworzenia Narodowego Programu Leśnego. *Las Polski* 4: 7-9.
- Rykowski K. 2013b.** Teraźniejszość leśna w strategiach rządowych. *Las Polski* 6: 7-9.
- Rykowski K. 2015.** Nauka – komponent badawczy Narodowego Programu Leśnego. *Las Polski* 8: 13-15.
- Skłodowski J., Gołos P., Skłodowski M., Oźga W. 2013.** Preferencje osób odwiedzających wybrane kompleksy leśne w zakresie turystyki leśnej i organizacji wypoczynku. *Leśne Prace Badawcze* 74 (4): 293-305.
- Solberg B. 1998.** Main Socio-economic and Ecological Factors Influencing the Forest Sector of Europe and Implications for Forest Policies. *EFI Proceedings No. 22*. W: Tikkanen I., Pajari B. [red.]. *Future Forest Policies in Europe – Balancing Economic and Ecological Demands*, Joensuu. 21-29.
- Streck C., O'Sullivan R., Janson-Smith T., Tarasofsky R. [red.]. 2010.** *Climate Change and Forests. Emerging Policy and Market Opportunities*. Brookings Institution Press, Baltimore.
- Sztompka P. 2004.** *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Znak, Kraków.
- The Forest Sector in the Green Economy. 2009.** Geneva Timber and Forest Discussion Paper 54. UNECE, Geneva.
- Wasiak A. 2012.** Przyrodnicze, gospodarcze i społeczne przesłanki oraz uwarunkowania produkcji drewna w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe. Zimowa Szkoła Leśna przy IBL, IV Sesja. IBL, Sękocin Stary. 26-29.